

A GÖDÖLLŐI ILLUMINÁCIÓ. A XVIII. századi magyar élet egyik jellegzetes alakja, Mária Terézia fényes udvarának kitüntetett kegyence gróf Grassalkovich Antal, a magyar kir. udvari kamara elnöke. Élete és pályafutása szinte mesébe illő. Egyszerű tót nemes család sarja, a szerencse különös kedveltje. Előbb a neoaquistica commissio elnöke s mint ilyen, veti meg alapját későbbi roppant vagyonának. Udvari szolgálataiért a király 1732-ben bárói méltóságra emeli. A pozsonyi „vitam et sanguinem” országgyűlésen különösképp magára vonja a királynő figyelmét; 1743-ban gróf, 1748-ban a kamara elnöke, majd nógrádi főispán, koronaőr, főlovászmester s a Szent István-rend nagykeresztese (1767) lesz. Pályája emelkedésével együtt jár vagyonának gyarapodása. A 40-es években megszerzi Gödöllőt és környékét le egészen Pestig, palotákat épített — legelső helyen a gödöllői kastélyt —, melyekben a rokokó pompa kifejtésének minden gazdagságát egyesíti. S a királynő, mikor 1751-ben Budára jön, látogatásával tünteti ki udvarának leggazdagabb magyar főúrárt újonnan épült gödöllői kastélyában.

Mi volt e tüneményes pályafutás kulcsa, hogyan biztosította Grassalkovich az udvar állandó kegyét s mimódon szerezte roppant vagyonát: ennek felderítése még a jövő történelmi kutatás feladata. Egyes elszórt adatokból arra következtethetünk, hogy nem mindig járt egyenes úton. S úgy látszik, az egykorú magyarok nem nézhették valami jó szemmel. Az 1764-i országgyűlés alkalmával egy névtelen poéta kegyetlen pasquillban rajzolja, mint kétszínű, álnok hízelgőt, ország tolvaját, szegények sanyargatóját, aki hazug szóval áltatja és lopja a királynőt s az országot egyaránt. Alakját a mende-monda is korán körülfonta. Tóth Béla könyvében sokat feljegyez, sokat cáfol belőlük. Anyai tény, hogy rangjához s vagyonához illő fényben élt s hirtelen emelkedése és roppant gazdagsága nyújthatott tápot e mendemondáknak. Egykorú tudósítások s hagyományok szólnak arról a nagy pompáról, melyet udvarában, kastélyaiban kifejtett. A királynő gödöllői fogadtatása pedig — az egykorúak szerint — ámulatba

ejtette még az udvar fényéhez szokott kíséretet is.

1751 augusztus 11—12-én látta vendégül Grassalkovich a királynőt férjével, Ferenc császárral egyetemben. A fogadtatásról s az ünnepekről, a királyi vadászatról sokat írtak már az egykorúak nyomán: mint vonult be a királynő alkonyat tájban száztagú fényes lovasbandériumtól kísérve, mely pazar lakomát adott a gróf a császári vendégek tiszteletére. Megemlékeznek arról is, hogy este tündéri kivilágítást rendezett a parkban, mely hetvenezér lámpa fényében úszott.

De minő lehetett ez a kivilágítás, vagy illumináció? Maradt-e valami emléke, egykorú leírás vagy tudósítás, melyből halvány képet nyerhet róla a kíváncsi utókor?

Maradt, de több is a pusztá leírásnál: maga a kivilágítás eredeti tervrajza. A Grassalkovich-leveltár százados írásai közül került elő nemrégiben a terv gróf Grassalkovich Antal sajátkezű felírásával: „Delinatio Illuminationis Gödöllőiensis Anno 1751 in praesentia Suarum Majestatum.” Nem tűzijáték ez, görögtűzes és rakétás, nem is a kerepes—gödöllői út százados nyárfáira aggatott lámpák sora, mint némelyek tudni vélik, de külön erre a célra épített hatalmas, elliptikus szárnyaktól közrefogott, emeletes pavillon, mely ezernyi gyertya, lámpa és lobogó láng fényében úszik. Közlebbi adatok híjján ma még nem tudjuk, minő anyagból épült, nem ismerjük tervezőjét sem. Alapváza faszervezet lehetett, tán kővel, vassal változtatva, gazdagon díszítve drapériákkal; a félkörű csarnok hátsó fala, a rajz után ítélve, mintha fenyőgallyakból font kulissza volna.

Széles, közel harminc öl átmérőjű terras, melyre elülről, a felette emelkedő csarnok főbejáratától jobbra és balra hét-hét félköríves lépcsőfok vezet. E terraszon emelkedik maga az építmény. Középen mintegy nyolc öl átmérőjű elliptikus csarnok, magas talapzaton álló, párba szedett korintusi oszloptól körülfogva. Elülről néző széles főbejáratához szabadon álló lépcső visz, jobbról és balról levő oldalnyílásaihoz ballustrádos feljáró vezet. Az oszlopokon egyszerű, hármastagozódású párkány nyug-

szik, mely végigfut a főépülethez csatlakozó elliptikus szárnyakon is, hol mindkét oldalról öt-öt korintusi oszlop tartja. Az oszlopok között félköríves fülkék nyílnak, mindkét szárnyon öt, melyekben magas piederasztalozó pazarfényű, százkarú csillárok állnak. E fülkék hátsó fala — úgy látszik — gallyakból font kulissza, vagy tán drapéria lehetett, póznákra erősítve, s nem is ért a párkányig. Az így maradt nyílást a póznáknak a zászlórúd hegyédt hasonlóan kiképzett lombdíszje élénkítette.

A főépület oszlopközeit egyszerű lécrács tölti ki, melyből a homlokzaton apró rokokó faltükrök nyílnak égő csillárokkal. Maga a rács a rajzon piros-zöld pettyes; közeit tán virág díszítette. A bejáratot pedig aranybojtos bíbordrapéria koronázta.

Az oszlopok törzsén felfelé, a korintusi főköns végig a párkányon apró lángok láthatók: ezeryni odaerősített mécs avagy gyertya lángja. A párkány felett az egész építményt koronázó ballusztrád fut végig, ugyancsak színes díszítéssel; az oszlopok felett emelkedő pillérein barokk faragott vázák módjára kiképzett csillárokkal. A párkány s a ballusztrád uralkodó vízszintes vonalával szemben ezekben hangzik ki az oszlopok felfelé törő ereje.

Amily világos architektonikus felépítést mutat a díszítés áradó fénye és pompája mellett is az épület teste, oly szervesenül van a középső csarnok fölé illesztve még egy emelet: valami kerti lugas vagy pagoda-szerű építmény. A hármastagozású főhomlokzat középső szakasza felett emelkedik, két-két korintusi oszloptól tartott architektúra-darabra boruló félköríves boltozattal. Homlokzatát barokk volutás ív koronázza a párnákra állított csillárokkal s fenn az ormán Ferenc császár és Mária Terézia medaillon-szerű kettős portréja ékesíti. Festmény volt-e a portré, transparents avagy dobormű, nem tudjuk. Köriratán rövidítve olvasható: F. I. A. M. T. H. R.: Franciscus Imperator Augustus, Maria Theresia Hungariae Rex.

Ez az építmény nemcsak pompájával, de arányaival is megragadhatta a szemlélőt. Magassága a terrasztól számítva a homlokzaton végigfutó ballusztrádig öt és fél öl, azaz majdnem tíz méter, a középső pagoda ormát ékesítő medaillonig majd huszonkét méter. Az elliptikus szárnyak átmérője megközelíti a harminc ölet. S a terraszt elött kiképzett franciás kertben, mélyen az előtérben a barokk fontaine-ek helyén kétoldalt egy-egy katafalk-szerű építmény volt, színes drapériákkal leborítva, lámpákkal és gyertyákkal világítva. Mint valami gazdag sátor, amelynek belsejébe lépcsőfokok vezettek lefelé.

Hogy e leírás nyomán némi fogalmunk legyen az építményről, képzeljük el a millénárius emlékmű félköríves oszlopcarnokát hasonlóan kivilágítva, a királyszebok helyén hatalmas, százkarú csillárokkal s a középső átjáró helyén emelkedő emeletes csarnokkal. Az oszlop s Árpád szobra magas talapzatával — természetesen — elmarad s helyette mélyen az előtérben a két fontaine. S gondoljunk az egészet egy Lenőtre-féle francia parkba: egy hatalmas térre, ahol a végtelen perspektívát nyitó allée-k összehúzódnak.

Tündéri látvány lehetett: méltó egy királynőhöz, méltó a vendégfogadó főúr ropant gazdagságához. *Kapossy János.*

IRODALOM, IRODALOMTÖRTÉNET, VILAGNÉZET. (E. Ermatinger: Das dichterische Kunstwerk. Grundbegriffe der Urteilsbildung — der Literaturgeschichte. Teubner, Leipzig—Berlin, 1921.) A „Napkelet“ márciusi számában szó volt a modern német irodalomtörténetírásnak egy kiemelkedő munkájáról, Strich könyvéről. Eppen most végre tömörültek mindazok az erők Németországban, amelyek ennek az új iránynak a szolgálatában állanak: öregek, ifjak egyaránt, mert nem kell azt hinnünk, hogy itt esetleg ifjú embereknek egy minden régi, derék törekvést elítélő avagy lenéző, merész lépéséről van szó. Ellenkezőleg: ez irány képviselői tudatában vannak annak, hogy csakis az előző évtizedek lelkiismeretes, pontos, gondos filológiai munkája tette lehetővé az ő mai állásfoglalásukat, s így soraikban is sok régi, érdemben gazdag tudós foglal helyet és sok tekintetben mint nesztorokra nézhetnek föl az ősz, immár hetvenhétéves Euckenre, a Nobel-díj régi nyertesére, akinek szép tudósarca bizonyára még jószágosabbra vált az új tömörülés hírének vételekor. Megjelent a „Deutsche Vierteljahrschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte“ első füzete. Cím lapján a munkatársak nevei közt az azóta elhunyt Troeltsch Ernő is szerepel. Jellemző a beköszöntő két helye: az egyik kerekén kimondja, hogy tisztán anyaggyűjtő dolgozatok és ugyanilyen téren mozgó forráskutatások ki vannak zárva, de a másik annál inkább hangsúlyozza, hogy filológiai lelkiismeretesség és szigorúság önmaguktól értetődő követelmények. A Dilthey-iskola szellemtörténeti iránya mellett az alak- és stíluslemzés a főcél. Az irodalomtörténeten kívül a filozófia, vallás, etika, művészet, zene és nyelv története, valamint a nyilvános élet állnak az érdeklődés középpontjában, tehát egy bizonyos magasabb egységbe foglalva fogják ezentúl nézni mind az idetartozó problémákat.

Mi magyarok különös büszkeséggel néz-

hetjük ezt az új időszaki írást: a *Minerva* című magyar folyóirat immár második évfolyamában hirdeti ugyanez elveket. Ezekben a kérdésekben tehát egyszer nem nyugati szomszédaink után tíz-húsz évvel mozdult meg nálunk is a gondolkodás, hanem legalább is velük egyidejűleg.

Egy tanulsággal szolgál nekünk ez az új irány: a német szellem még mindig a vezérszerepet viszi az egész világon annyi megpróbáltatás után, sőt talán éppen ezektől még nagyobb tevékenységre sarkalva. Tévedünk tehát akkor, amikor helyette mind nagyobb hévvel kezdtünk a francia felé orientálódni. Aki ezt teljes mértékben látni óhajtja s alaposan meg akar róla győződni, annak csak Ermatingernek a modern irodalomtörténeti problémákról szóló fent idézett művét kell összehasonlítani egy francia minták után induló hasonló tárgyú munkával. A németeket nem lehet büntetlenül figyelmen kívül hagyni semilyen tudomány terén, de legkevésbé a szellemi tudományokban. A francia íránynak a problémák mélyébe be nem hatoló, külsőségek tárgyalásában éleselmjűséget kifejtő módszeréért nem kárpótol eléggé a szellemessége sem. Mai nap nem lehet felosztásokról, rendszerezéseknél, logikai játékoknál megállanunk, a véresen komoly szükség kényszerít leásnunk a mélybe, a minden szellemi alkotást létrehozó nagy erők forrásaihoz. Ezen az úton halad Ermatinger is a maga művével. Ő nem csatlakozik fenntartás nélkül egyetlen meglevő irányhoz sem. Elítéli mind a pozitívista álláspont, mind a tőle szellemi-filozófiai íránynak nevezett ellenkező törekvés túlkapásait. Az előbbinek jellemzésére ezt a mondatot használja: „A történetírő Én a föltétlenül parancsoló anyag lakója“, ami a pozitívizmusnak kissé erős, de találó bírálata. Az utóbbinál attól tart, hogy relativizmusoz és túltengő esztétizáláshoz vezet. Éppen ezzel az óvatosságával válik azonban mégis az új iskola igazi tagjává, mert, mint R. Unger a fentemlítt folyóirat első számában tömören kifejtette, a pozitívista irány gondolatatlansága, mellyel egy kisajátított kis területen belül beássa magát a filológiába, teljesen egyezik a romantikus elnagyolások, meg eredetieskedések szubjektívizmusával (az utóbbira nézve példa Ricarda Huch könyve a romantikáról), míg a szemle-történeti irány mindkettőt elveti. Teljesen új utakon halad Ermatinger azzal is, hogy erősen hangsúlyozza módszerének dinamikus, organikus voltát. Kiindulópontja a materialisztikus pozitívizmustól és pszichológizmustól való elfordulás és az a törekvés, hogy minden történeti időnek a maga életérzetét sikerüljön megadnia. Kiemeli, hogy minden nagy gondolkodó életteremtő volt, nem pedig

fizikus, akkor amikor történetet írt. Arról van tehát nála is szó, hogy a költő világnézetét, művének anyagát és alakját ne mint megmerevült nagyságokat, hanem mint organikus élet mozgását és hatását fogja fel.

Égész könyve az élményre (Erlebnis) van fölépítve. Az első rész a gondolati élményt s ezen belül a költői világnézetet tárgyalja, a második az anyagélményt, a harmadik az alakélményt. Ez utolsónak két nagy alosztályában a belső forma (a költői mű életérzete, a belső motiválás, a szimbolikus elem) és a külső forma (a lírai, epikai, drámai hatásforma) vannak behatóan elemezve. Az élményen át a költői alkotás lélektana jut tulajdonképen szóhoz, s az író tiltakozik is az ellen, hogy művészet-történeti alapfogalmakat kényszerítsenek rá költői alkotásokra s így akarjanak költői stílus megismeréséhez jutni.

Ez az állásfoglalás már régebb idő óta élő volt készítve a német esztétikában. Amikor a normatív esztétikával szemben mindinkább tért kezdett hódítani az empirikus esztétika, mely első nagy emberét Fechnerben látta, egyszersmind a költői, azaz egyáltalán a művészi alkotás lélektanára fordult mind határozottabban a figyelem. Főleg mindazok az esztétikusok foglalkoztak ezzel, kik az empirikus széptan két nagy ága, a lélektani és az objektív közül az elsőt művelték. Ez a maga részéről szükségképp előkészítette a talajt annak a fölismeréséhez, hogy itt organikus léttel van dolgunk, hogy tehát a költőkkel meg műveikkel foglalkozó irodalomtörténet sem indulhat útjára merev, skatulyázó rendszerű esztétikai nézetekkel. Tanulmányosan jut ez Ermatinger könyvében kifejezésre azon a helyen, hol arról van szó, hogy ugyanazt a tárgyat több költő is földolgozta. Példának Euripides meg Goethe Iphigeniáját, Hebbel és Wagner Nibelungenjeit, Geibel Brunhild-jét, Schiller meg Ebner-Eschenbach M. Stuart-ját, Hebbel meg A. Ott Agnes Bernauer-jét hozza föl mások mellett. Kimutatja, hogy mennyire naiv dolog arra hivatkozni, hogy az egyik földolgozás esztétikai szempontból jobb, mint a másik s azért részesült előnyben és mutatott nagyobb életképeséget. A magyarázat ellenkezőleg abban rejlik, hogy mindegyik műnek egy világnézetet kell kifejezésre juttatnia, a maga korának a világnézetét. Amennyiben ez sikerül neki, élete biztosítva van mindaddig, míg ennek a világnézetnek viszhangja van az emberiség soraiban. Ebből magyarázható Goethe Iphigenie-jének a sikere is Euripidesé után, nem pedig abból, hogy ő a görög költő elkövetett hibáit kiküszöbölte volna. Euripides műve 400 évvel Kr. e. kifejezte azt, amire annak a kornak szüksége volt s mit még jövő századok is átéreztek, sőt bizo-

nyos mértékig mi is; de Goethe ugyanebbe a tőle fölhasználtságba annyira idő múlva új, korszimptomatikusan ideálélményt vihetett bele s így sikerült neki újra egy klasszikus darabot teremtenie, amely közelebb áll hozzánk, mint a görög költőé. Éppen ebből következik azután az is, hogy egy kisebb tehetségű költőtől nemcsak merészség az, ha kellő időbeli távolság nélkül, mely az ő művét elválasztaná az ugyanazon anyagot klasszikus formába öntő nagyobb művész alkotásától, mégis hozzáfog ennek újraformálásához, — hanem egyszerűen a költői teremtés lényegének teljes félreismerése, a helyes ösztön hiánya is. Ha egyszer kora lelki alkotának megfelelő alakba öntött valamit egy nagy művész, ugyanabban a században vagy legalább annak egy lélektani egységet képező részében más művész azzal nem boldogulhat: alkotásának el kell enyésznie, mint a hatalmas fa töve közelében fejét fölemelni törekvő gyöngye csemetéknek. Persze az időbeli távolság sem elegendő egy győzelmesen helytálló új nagy mű írásához, ha a költő nem tud „az új kultúrfázis világnézetének szövedékébe irány- és támaszadó alapszálakat beledolgozni”. „Egy nagy költői műben alkotója eszmedinamikája magnetikus erővel magához vont egy anyagot, a maga erejéből lelket lehelve bele, mozgást adott neki és élő alakot. Egy szellemi egyéniség keletkezett élesen kirajzolódó arc-élel, amely jelentőségteljesen és élet fölött uralkodva áll a történelemben. Már most azonban a költőnek az eszmedinamikája nemcsak a maga énjének egyes-emberi törvényesége, hanem ez egyszerűen egy egész kultúrfázis talajából nőtt ki és ugyanezen segít továbbdolgozni. A műben klasszikus, történetileg végső alakba öntve ennek az egész kultúrfázisnak az eszmélete úgy kifejezésre. Amíg ez a szellemi légkör veszi körül a népet, a kultúrkört, amíg ebben lélegzenek és élnek, addig a mű is, amely ezt a maga alakjába tömörítve mutatja, mértékadóan, élön, érintetlentül megáll.”

Mindebből már láthatjuk, hogy mi a problémának a magja. Itt is, mint az újabb német irodalomtörténetben általában, a szintézis a fontos; összeillesztése, egybefoglalása mindannak, amit a pozitívizmus az utóbbi évtizedekben szétszedett, darabokra tört, részekre bontott, hogy ezen az úton férközzék közelebb az atomokat összetartó erőhöz. Csakhogy a szellemi tudományokban a pozitívizmus embere úgy járt, mint a gyermek, akit természetes tudáságyá ösztöne arra vitt, hogy beszélő bábuját szétszedve, megnézzze, „mi van benne”. Mire a belsőbe pillanthatott volna, akkorára mozdulatlan, szétroncsolt, holt tömeg volt a kezei között. A példa azonban még kiszámíthatatlan sokszorozottságban érvényes egy élő organizmus

szétदारabolására, amilyen minden történeti fejlődés. Semilyen történelemre sem lehet a mechanikából vett szempontokat ráerőszelelni. Amint az ember nem gép, úgy a társadalom sem az, sem pedig ennek az élete, fejlődése, története. Sőt tovább mehetünk: az életről sarjadt, benne álló, azt reprezentáló műalkotás maga is egy darab élet. Amint kitépjük abból az egészről, amelynek integráns részét teszi, kioltjuk belőle is az életszíktrát.

Azt már láttuk, mire vezetett a mechanizálás a szellemi élet terén, most már a mesterségesen vont mély, elválasztó árkok betemetéséhez kell látni, minden elkülönített erőnek az egyesítéséhez, mert nincs külön filozófia, külön vallás, külön művészet, külön filológia önmagáért, hanem van egy egységes szellemi élet, amelynek részekre szabdalásáért nem merjük többé vállalni a felelősséget. Éppen ma van rá égető szükség, hogy minden erőt összefogjunk, egysítsünk, amikor minden oldalról veszély fenyegeti ezt a mi benső egységünket, magyar szellemi életünket. Ez nagy munka, óriási feladat, egész nemzedékek életét betöltő, életét követelő munka, de életet csak életért lehet nyerni. „Und setzet ihr nicht das Leben ein, nie wird euch das Leben gewonnen sein!” — mondja Schiller. Igen, az életért kell folynia a harcnak, különben soha meg nem hódíthatjuk az életet.

Koszó János.

EGY RÓMAI CSASZÁR GONDOLATAIBÓL. Platon álma volt, hogy az emberek kormányzására kiválasztottaknak bölcseségkedvelőknek kell lenniök, mert az államok addig bajaiktól meg nem szabadulhatnak, míg a filozófusok át nem veszik az ügyek irányítását. Hiszen csak a bölcseség kedvelői, kik a tisztá erkölcsi eszményt avatják a szociális és politikai gondolkodás kútfejevé, tudhatják majd az államot annak isteni mintája szerint formálni, a világ jelenségeit az eszméhez mérni, a való-ságot az eszme felé terelni.

A sors a romlása felé támoalyó római birodalom trónjára a Kr. u. II. században egy sztoikus filozófust ültetett, a legkeresztényibb pogányt: Marcus Aurelius Antoninust. Mint császár nem valósíthatta már meg Platon álmát. Noha a korhadózó birodalom ezer baján segíteni nem igen tudott, azért igyekezett uralkodásának emberfölötti terheit magasztos eszméihez méltó tántoríthatatlan kötelességérzéssel viselni. Zaklatott életének pihenésre lopott rövid óráiban lelki napló formájában papírosra vetette azokat a gondolatokat, melyeket az eszmény felé törő férfilelekben a maga esendő voltának érzete és a mindennapi

élet ügyei-bajai kiváltottak. Ez a munka a legemberibb könyv, de önmagára eszmélt antik öntudat legmélyebb alkotása, a legmeghatóbb belső önéletrajz. Most jelent meg magyar fordítása Huszti Józseftől, a Filozófiai Könyvtár IV. köteteként. Íme belőle néhány taláalomra kiválasztott szemelvény:

Hippokrates sok betegséget meggyógyított, végre maga is betegségbe esett és meghalt. A chaldeusok sok ember halálát megjósolták, aztán őket is elérte végzetük. Nagy Sándor, Pompeius, Caius Caesar, kik gyakran egész városokat elsöpörték a föld színéről és csatáikon sok-sok ezer lovas és gyalogost elpusztítottak, egyszer csak maguk is távoztak az életből. Herakleitos, ki a végső világégeről annyi tudományos tételt állított fel, marhatrágyába burkolt testtel vízbetegségben halt meg. Demokritost elpusztították a férgek. Sokratést másfajta férgek ölték meg. Mit akarok mindezzel? Beszálltál, hajóztál, megérkezettél: szállj ki! Ha másik életre kötsz ki, ott is bizonyosan vannak istenek, ha pedig teljes érzéktelenségre, legalább nem lesz sem fájdalom, sem élvezet és nem szolgálsz egy olyan edénynek, mely annál hitványabb, mennél nemesebb a szolgálója. Mert ez az értelem és a te génuszod, az pedig csak föld és rothadás.

*

Az egyik tunika nélkül bölcselkedik, a másik könyv nélkül, a harmadik szinte félmeztelenül. „Kenyerem ugyan nincs — mondja —, de azért kitartok rendszerem mellett.“ Nekem sem a tudomány adja a kenyeret, mégis hű maradok hozzá.

*

Állandóan gondolj rá, hány orvos halt már meg, kik a betegek felett annyszor ráncolták szemöldöküket, hány asztrológus, kik mások halálát — mint valami nagy dolgot! — megjósolták, hány filozófus, kik a halálról és halhatatlanságról vég nélkül értekeztek, hány hős, kik annyi embert leterítették, hány zsarnok, kik, mintha halhatatlanok lettek volna, életről, halálról valami szörnyű göggel rendelkeztek? Hány város — hogy ezt a szót használjam — halt meg teljesen, mint Helike, Pompeii, Herculánus és más számtalan? Vedd sorba, akiket ismertél, egyiket a másik után: az egyik ennek, a másik annak végtisztességéről gondoskodott, azután őt is kiterítették — s mindez rövid időn belül. Általában az emberi életet mindig, mint egy napig tartó, esendő dolgot nézd: tegnap még embersíra, holnap már bebalzamoszott tetem, vagy hamu. Az időnek ezt a kis részét éld le

tehát a természet szava szerint és távozzál békében, mint ahogyan az érett olajbogyó leessik, áldva életrefekasztoját, hátalented termőfája iránt.

*

Egyik lény siet a létbe, a másik siet el a létből. Már abban, ami most keletkezik, benne van az elmulás csiréje. A világot szakadatlan áramlás, változás útítja meg, mint ahogyan a végtelen örökkévalóságot az idő megállás nélküli folyama frissíti fel. Ebben a soha nem pihenő áradatban ki az, ki az elrohanó dolgok valamelyikéhez különösebben ragaszkodnék? Mintha valaki a röpködő veretek közül választaná ki kedvencét, mely íme már el is tűnt szeme elől! Olyan az egyéni élet, mint a vérpezsdülés, vagy a lélegzés. Mert igazán mindegy: egyszer beszívni és kielehlni a levegőt, amit pillanatonként megteszünk, vagy az egész légzőszervezetet, amit tegnap, tegnapelőtt, születésedkor kaptál, oda visszaadni, ahonnan vetted.

*

Elmélkedjél rajta állandóan: mennyi mindenféle vágású, rendű, fajú ember meghalt már. Szállj el gondolatban egészen Philistionig, Phoebusig, Origanionig. Azután menj át más embercsoportokra. Odajárók vagyunk mi is, ahol annyi a félelmetes szónok, annyi a híres-neves filozófus: egy Herakleitos, egy Pythagoras, egy Sokrates, ahol annyi a hős az ősidőkből, ahol annyi a hadvezér, a zsarnok a későbbi korból. Ezeket kivül ott vannak Endoxes, Hipparchos, Archimedes és több más éleseszű, emelkedett gondolkodású, fáradhatatlan, ezermester, önhitt szellem. Ott vannak az esendő, egy napig tartó emberi lét kigúnyolói, mint pl. Menippos és annyian mások. Gondold meg, hogy mindezek már régen elpihentek. Mi rossz van ebben számukra, kiknek nevét már egyáltalán nem emlegetik? Egy igaz érték van: átélni életünket még a hazugokkal és csalókkal szemben is jóindulatot tanúsítva az igazság és az igazságosság szolgálatában.

*

Ami a rajnak nem hasznos, az a méhnek sem hasznos.

*

A hiú pompázás, a színleladások, a gazdag gulyák és nyájak, a lándzsatörések — kutyáknak vetett csont, halastóba dobott morzsa, hangyák tehercipelő erőlködése, riadt egerek futkosása, dróton rángatott bábfigurák. Mindezek közepett állj ott nyugodt lélekkel, dolyf nélkül és gondold meg, hogy mindenki annyit ér, amennyit erőfeszítése tárgyai érnek.

*

Ne bátortalanítsd magadat azzal, hogy képzeletben az élet egészét átfogod! Ne sűrítsd egy gondolatba, hogy előreláthatólag milyen és mennyi baj vár rád, hanem minden egyes fölmerülő esetenél vedd föl a kérdést: mi ebben a dologban a túrheterlen és elviselhetetlen? Bizony szégyenlenél igenlő választ adni! Azután figyelmeztess magadat arra is, hogy sem a jövő, sem a múlt nem nehezedik rád, hanem mindig csak a jelen. Ennek a súlya pedig kisebbedik, ha önmagában körülhatárolod és ha értelmednek szemrehányást teszel, hogy még ennek a csekélységnek az elviselésére sem képes.

*

A pók nagyra van, ha legyet fogott, más, ha nyulat, más, ha hálóval szardellát, más, ha vadkant, más, ha medvét, más, ha szarmatát. Ha irányító alapelveiket vizsgálat alá veszed, nem rablók-e egytől-egyig?

*

Aki lelkét az igazság alapelveivel átítatta, annak elég a legrövidebb és legismertebb mondás is a derült, félelem nélküli kedélyállapot felidézésére. Ilyen mondás például:

Úgy van az ember is, mint a fa levele,
Leszakad az ágról, játszik a szél vele.¹

¹ Homerosból.

Gyermekeid is falevelek. Falevelek azok is, kik az igazság látszatával nagy hangan dicsérnek, vagy — éppen ellenkezőleg — elátkoznak, azok is, kik alattomban szidnak, vagy kigúnyolnak. Ugyancsak falevelek azok is, kik halálunk után rólunk megemlékeznek. Mert mindezeket a „rügy-fakasztó tavasz“ szüli, azután a szél a földre teríti, majd az erdő újakat fakaszt helyükbe. Mindegyiküknek közös sorsuk az arasznyi élet. Te pedig, mintha örökkévalók lennének, menekülsz előlük, vagy futsz utánuk. Nemsokára te is behunyod szemedet és azt, aki téged kikísért, nemsokára más siratja el.

*

Ember, polgára voltál ennek a nagy városnak! Mit számít neked, öt évig-e, vagy háromig? Ami törvény szerint van, az mindenkinek egyformán kijár. Miért rettegsz tehát, ha ebből a városból elküld téged — nem valami zsarnok, nem valami igazságtalan bíró, hanem, ami annak idején ide bevezetett, maga a természet, mint ahogyan a színészt ugyanaz a játékrendező, aki felfogadta, a színpad kötelékéből el is bocsátja. — De én még nem játszottam végig az öt felvonást, csak hármát! — Mondasz valamit! Csakhogy az életben három felvonás már egész dráma. A befejezést az határozza meg, aki valamikor részeid összehatalálkozását intézte, most pedig a fölbomlás okozója. Te magad mindkettőben ártatlan vagy. Távozzál hát békében; mert az is békés szándékú, aki téged elbocsát.